

הרב מנחם מ. כשר

בענין תנאי בנשואין *

לכבוד הרב וכו'.

קיבלתי מכתבו וכמה דברים בהם, תמוהים מאד. כדי להבהיר הענין אציע בקיצור השאלה העומדת לפנינו. בשנת תרמ"ד יצא רב רפורמי בפריו בהצעה להתיר אשת איש לעלמא בלי גט אם נתפרדו בערכאות, והביא מגמרא גיטין כח.

* במערכת „נועם“ נתקבל המכתב דלהלן :

מדינת ישראל
משרד הדתות

ב"ה ירושלים, י' באדר תשכ"ח, 10 במרץ 1968. מס' 7/10
לכבוד מערכת „נועם“.

א. ג.

הנדון : תנאי בנשואין

הגיעה אלינו שמועה שבמערכת שלכם נתקבל בשעתו מכתב מהרב ד"ר יחיאל יעקב וינברג ז"ל, בו הוא חוזר מדבריו בענין תנאי בנשואין שכתב בהקדמה לס' „תנאי בנשואין ובגט“, כמו כן, גודע לי שהרב מ. כשר כתב תשובה ארוכה על דברי הספר הנ"ל.

אם כן הדבר, רצוי מאד שתפרסמו העתק מהמכתב הנ"ל ודברי החקירה של הרב כשר בנידון — בקונטרס „נועם“ העומד להופיע בזמן הקרוב.
אודה לכם אם אקבל מכם תשובה בנדון.

בכבוד רב

הרב דב כץ

מנהל בתי הדין

בהתאם לבקשתו של הרב דב כץ שליט"א, וכפי שהודיע לנו בע"פ הברור
נוגע הלכה למעשה. אנו מפרסמים בזה את תשובתו של הרב מ. כשר שליט"א לרב

שמדברת מגט של ערכאות, והראו לו הרבנים שזה טעות, דשם מדובר מגט שנכתב כדין ע"י הבעל מרצונו, ונחלקו על חתימת העדים, אבל כשבית משפט ממשלתי עושה פירוד בין איש לאשתו שלא מדעת הבעל, אין זה בגדר גט על פי הלכה רק חספא בעלמא, והיא אשת איש גמורה ובניה ממזרים. — ובשנת תרס"ח, שוב יצאו מספר רבני פריז בהצעה אחרת, היות שיש מקרים שאחרי שנתגרשו בבית המשפט, הבעל ממאן לתת גט פטורין לאשתו בשום אופן, הציעו, להמציא אמצעים להתיר א"א בלי גט פטורין, שבשעת קדושין יאמרו שמקדשה על תנאי, שאם שופטי ערכאות של המדינה יבטלו (מסירות) האישות בין הזוג ע"פ חוקי המדינה ונמוסיה, ולא יאבה הבעל אח"כ ליתן גט-פטור לאשתו כדת תוה"ק, יהיה בכחו של מורה הדת להתיר האשה מכבלי העיגון" (נדפסו דבריהם בספר „אין תנאי בנשואין" דף כ"ה). והרב ר' יצחק אלחנן כתב להם: חלילה לעלות על הדעת לעשות כן, כי אין זה נכון לדינא וגם עי"ז יתרבו מכשולים רבים כו, יפרשו מזה ולא יזכר ולא יפקד זה כלל. בהגיע השמועה לאזני גדולי ישראל, יצאו כולם נגד זה בתשובה ברורה ומחלטת בדברים חריפים עד מאד, גדול הדור ר' דוד פרידמן ז"ל כותב: „כל מי שיש לו מושג בתוה"ק ובדברי חז"ל יודע כי אין לתקנה זו שום מקום ומקור ע"פ דין כלל וכלל, וכל האומר לטהר את השרץ בק"ן טעמים אין השרץ נטהר בזה, וכל האומר להתיר אשת איש לעלמא בלי גט כדת משה וישראל, אף אם יאמר אלפי טעמים ותקנות של קדושי תנאי וכדומה, אין האשת איש נותרת בזה, והיא אשת איש גמורה מחלטת ובניה ממזרים, ולית דין צריך בושש כלל". ר' מאיר שמחה מדווינסק ז"ל כותב: ואם יתקנו חופות כאלה ואף אם יתנו תנאים לאלפים, הכל ידעו דברים שבלב באומדן דמוכח טובא, דאין זה אישות על תנאי, רק אישות כחוקי ערכאות ותחת כדת משה וישראל, יבינו כל עם צרפת כי זה רק קידושין כחוקי הרעפובליקא החדשה ואין לך הערמה גדולה מזו כו,

אחד, שבו דן בענין הנ"ל, ובתוכה מצויה גם תשובתו של הרב וויינבערג ז"ל, שבה הוא כותב שמתחרט על תוכן מכתבו שכתב בענין תנאי בנשואין.

בתשובה זו לא נכנס הרב כשר לעצם השאלה, לבררה על כל פרטיה לפי מקורות ההלכה, שכבר נתבררה ב„נועם" ח"א עמ' נב"סח, כי אם דן במכשולים העלולים לצאת מתיקון כזה, ושתיקון כזה הוא נגד דעתם של כל גדולי הדור מהדורות הקודמים, שאסרו בהחלט כל תנאי שהוא.

השמטנו הרבה קטעים מהמכתב אשר אינם נוגעים לעצם בירור השאלה.

מטרכת „נועם"

ואתם תהיו ההורסים גדר האישות ונמצא הממזרות רבה וכו' עכ"ל. ביאור דבריו, משום שסתם בני אדם מבינים מתנאי כזה, שהעיקר העובדה מה שנתגרשו בערכאות זהו המתיר והקובע, ואם הבעל אינו רוצה לתת גט ולהסכים לפסק הערכאות מאיזה טעם שהוא, אז מותרת לעלמא בלי גט, וכל שאר הדיבורים המה בשביל כל אדם רק מעין הערמה (פעיק בלע"ז) דברים שאין בהם ממש, רק במקרים בודדים כגון אח מומר וכדומה, אזי המקרה מכריז על עצמו ועל אמתת התנאי, משא"כ בנוסח כללי.

ובמחאה גלוי' חתומה ע"י כמאה רבנים מגדולי רוסיא ופולניא בראשם בעל אבני נזר ר' אברהם מסוכוטשוב, ותשעים רבנים מגאליציא ובראשם בעל המהרש"ם כ' שאין אשה נותרת מבעלה בלא גט, ושום תנאי לא מועיל, וכן יצאו בקו"ק מיוחד רבני אונגריא ורבני א"י וכו' ביחד כארבע מאות רבנים, דבריהם נדפסו בס' אין תנאי בנשואין. יש מהגדולים שיצאו לדחות מטעמי הלכה, והרבה לא דברו מצד ההלכה, אלא משום גזירה וסייג שלא להרוס קדושת בית ישראל, וכתבו על הצעת התנאי: תועבה היא, זימה היא, כל ישראל יכנסו בחשש בעילת זנות, תקון זה מכשול הוא, ופרצה גדולה בדת ישראל ובטהרת המשפחה, שע"ז יתירו אשת איש וירבו ממזרים בישראל, תתבטל מישראל תורת גיטין וקדושין, יהרסו ויאבדו מוסדי אישות דת קדש, ויביא לידי החלפת גשותיהם, הזנות רבה ואחר הזנות תלך ותתגרש למפרע, האשה תבוא בערכאות להפקיע עצמה מבעלה בלי גט, תרבה ההפקרות לבגוד בנשותיהם על יסוד התנאי — התירו תנאי רק במקרים בודדים באח מומר וכדומה, באופנים שונים, וצריך הדבר ליעשות ע"י רב גדול שבקי היטב בכל הדינים, אבל ח"ו לעשות תיקון כללי שיש בו כל החששות הנ"ל. ויש להוסיף שאפילו הרבנים מחוגי המשכילים כגון ד"ר ארי' שווארץ וד"ר משה גידעמאן כתבו כי דבר זה הוא, ומלבד שהוא נגד דת ישראל ונמוסיו, אינו מכוון עם השכל, ואינו מתקבל על הלב כלל, כבר הורה זקן הרב הגאון ר' יצחק אלחנן כו', לכן כל דבריהם בטלין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין.

אחרי פסק הדין של כל גדולי ישראל, חזרו בהם הרבנים שהציעו תנאי בקדושין, ומשכו את ידיהם מזה, ונשתקע הדבר. ואחרי שלשים שנה מהעובדא הנ"ל בשנת תרצ"ו שוב יצאו מספר רבנים בהצעה אחרת, והדגישו, שאין להעלות על הדעת הצעה על תנאי בקידושין, שנאסרה ע"י כל גדולי התורה בדור שעבר, ואין להציע דבר שנאסר ע"י ארבע מאות רבנים, אלא הציעו דבר חדש, שבמקרה שנתגרשו בערכאות, יכתבו גט לאשה ע"י השלוחים שהבעל מינה בשעת קדושין. ויש שהציע שהאשה תהיה השליח, וסמכו על הרב צבי בן יצחק אלקלעי באלג'יר, שבשנת תרע"ב ערך קונטרס „תקנת עגונות“, שהבעל

עושה שליח, לכתוב גט בזמן שניתקו קשר הנשואין ע"י ערכאות וכו', והאריך בבירור ההלכות. והרב ר' יהודה צירלסאן כותב: הפוסק הה"ג ר' בנציון אלקלעי פלפל בחכמה בקונטרסו „תקנת עגונות" שעיינתי בו בשים לב, אולם למעשה אין כל פלפולו אלא קורי עכביש לעומת עבותות העגלה של אשת איש החמורה, בסמכו חלילה, על אותו הפלפול, לא נתקן את הפריצות הבועטות בנו ובתקנותיו, אלא שנקלקל את הכשרות שתכשלנה בכמה דרכים, לסבת הקולות שגבב הרה"ג, וכו', וחלילה לנו להרוס בידינו בשבילה את כל החומה הבצורה של טהרת המשפחה של הנשים הכשרות, עכ"ל. ונכתבו ע"ז קונטרסים גדולים לברר הלכה זו, והרבנים השמרנים באספה גדולה קבלו הצעה לעשות את האשה שליח לכתוב גט אחרי שתקבל גט בערכאות, והבעל מסרב לגרש. וכשנתפרסם הדבר יצאו כל גדולי הרבנים מכל המדינות ובראשם רבי יוסף ראזין ז"ל ורבי חיים עוזר ז"ל והרב קוק ז"ל, באיסור גמור שא"א לעשות גט לא ע"י תנאי בקדושין ולא ע"י שליח, ורבני אמריקא יצאו לא רק באיסור אלא גם בחרם נגד קדושין על תנאי וע"י שליח, והדברים פעלו שגם השמרנים משכו ידיהם מהצעתם. כל הדברים בצירוף חתימת יותר מאלף רבנים מכל העולם נדפסו בספר מיוחד „לדור אחרון" בשנת תרצ"ז.

וכעת אחרי שעברו שוב שלשים שנה שוב יצא רב אחד בספר „תנאי בנשואין ובגט" להציע קדושין על תנאי, המחבר מבאר הלכה זו לארכה ולרחבה בחו"ב, וז"ל בדף א"ב: לולא הי' אפשר לסדר קדושין על תנאי כגון זה כדת משה וישראל (כמו באח מומר), אז הי' בידינו לפתור בעיה חמורה שהיא עוקבת את קדושת חיי האישות בימינו וכו', יודעים אנו שהרבה דנו על שאלות דומות לשאלתנו, גדולי הרבנים בדורות שלפנינו, ואין אנו מעיזים לקוות לחדש חידושים שהם לא ראו ולמצוא פתרונות שהם לא מצאו, אמנם בעוה"ר יום יום המצב הולך וגרוע וכו' רק לדוגמא נעיין למשל בתנאי מעין זה, האשה מתנה שאם שנתיים לאחר שיופר הנשואין ע"פ חוקים אזרחיים הבעל יסרב לתת גט לאשתו, וישא אשה אחרת בלי המ"ר, או שאם ידרוש ממון בעד נתינת הגט, הקדושין יהיו בטלין למפרע. אם נמצא שיש מקום לתנאי כזה, אז יהיה אפשר לטכס עצה איך להגדיר את עצם צורת התנאי להלכה למעשה באופן שלא נכשל חו"ח בעניני א"א וכו'. שוב מאריך מן דף ג' עד דף ס"ג לברר שיטת מהר"י ברי"ן שהובא באה"ע סימן קנ"ז לענין המקדש אשה שיש לה אח מומר, ולבסוף מסיק כמו שיש להתנות את תנאו של המהר"י ברי"ן כו' כן יש להתנות גם תנאי שאנו דנין עליו עכ"ל.

בקראי השורות הנ"ל השתוממתי על דבריו לא אוכל להבינם. (א) מצד אחד כותב: יודעים אנו שהרבה דנו וכו' (זה לא מדויק, לא רק „דנו" אלא פסקו

והחליטו ויצאו באיסור חמור כמבואר בקונטרס את"ב ובדף נ"ז מביאו) ואין אנו מעיזין וכו', ובתוך כדי דיבור הוא מציע קדושין על תנאי שהוא ממש כתנאי פריז, ועוד גרוע יותר (כמו שיתבאר להלן), הרי כן,, אנו מעיזים" לחלוק על כל הגדולים משני דורות שאסרו גט על תנאי, ושאי אפשר בשום אופן להתיר אשת איש לעלמא בלי גט (רק במקרים מיוחדים), אבל להתיר בדרך כלל לדעתם יש על זה דין הערמה, וחספא בעלמא הוא.

ב) וכן בדף נז. מביא את הקונטרס אין תנאי בנשואין, ושגדולי הדור יצאו במחאה חריפה וכו', וכותב: ודאי שאין לזוז מפסקיהם של גדולי התורה בענין התנאי הצרפתי כמו שהוא מובא בקונטרס אין תנאי בנשואין, אמנם שונה הוא לגמרי התנאי שאנו דנים עליו מאותו התיקון הצרפתי, וכן בדף ס"ט כותב: אמנם ביררנו והוכחנו שרחוק הוא התנאי שלנו מאותו התנאי כרחוק מזרח ממערב. עכ"ל. מארי דאברהם! איך אפשר לכתוב דברים כאלה,, אמנם שונה הוא לגמרי הצעתנו", כלומר שעל הצעתו אין שום פסק מגדולי מתורה, הרי הדברים גלויים לעין כל, כי הפסק של גדולי הדור היה בהחלט שכשום אופן אי אפשר לאשה ישראלית להתגרש מבעלה רק ע"י גט כדת וכדין, אפילו יעשו אלה תנאים, כי לפי דבריהם אין שום הבדל בין הצעת התנאי הצרפתי להצעתו ולכל הצעה שהיא אחרת, ורק במקרים בודדים כגון באח מומר וכדומה דברים המפורסמים לבני אדם, אז בשעת הרחק יש שהתירו, אבל לעשות תיקון בשביל כלל ישראל ישנם כל החששות הנ"ל, שזה יכול להביא לידי חורבן גמור והריסת טהרת המשפחה בישראל, ואת זה אסרו כולם בהחלט.

ג) אמנם גם בעיקר הדבר שהמחבר כותב שמציע תנאי בקדושין הוא, מפני שהתנאי שהוא מציע הוא שונה לגמרי, והצעתו רחוקה כרחוק מזרח ממערב מהצעת רבני צרפת, ואותה (לדעתו) לא אסרו גדולי הדור, וחוזר על זה חמש פעמים בספרו:

1. בעמוד נ"ז: תנאי שהציעו רבני צרפת הי' על מנת שאם הנשואין יפורו בערכאותיהם לפי חוקי המדינה, אז הקדושין יהיו בטלין למפרע.

2. עמוד נ"ח: ברור שכל הני הטעמים אינם נוגעים כלל בתנאי שלנו, שהרי בכל מקרה ומקרה של הפרת הנשואין בערכאות ידרשו גט פטורין מן הבעל, ועל פי הרוב הבעל נותן גט לאשתו כדת וכדין, ורק אם הבעל יסרב ליתן גט לאשתו ועל פי בד"צ, מן הראוי הוא שיגרש את אשתו ע"י ג"פ, אזי יהיו הקדושין בטלין למפרע.

3. בעמוד ס"ו: במה דברים אמורים בתנאי שבצרפת, אמנם גם הם אינם נוגעים בענינינו שהרי תנאי בנידון דידן תלוי במעשה באם יתן גט או לא יתן, וזהו תנאי בענין אחד וכו' אבל בצרפת התנאי היה תלוי רק ברצון השופט,

כמה שיחליט השופט לפי מה שבלבו ולא בשום מעשה וזה היה בגדר של ברירה.
 4. בעמוד ס"ט: ראשית כל הם רבני אונגריא שאסרו תנאי בנשואין כתבו את זה משום שלפי דבריהם התנאי של רבני צרפת היה כנגד הדין, אמנם ביררנו והוכחנו שרחוקה היא הצעתנו מהצעתם כרחוק מזרח ממערב.
 5. ועוד שם: לענ"ד הבעיה היותר חמורה היא, אם ע"י הטלת תנאי בקדושין יהיו כל הקדושין רק קידושי ספק כמו שטענו רבני אונגריא לפי אותה ההצעה בצרפת כו', לפי הצעתנו בתורת אישות היא אצלו כו' הגם שאפשר שהנשואין יבטלו למפרע, אמנם ע"פ רוב לא יופרו הנשואין בערכאות, ואף אם יופרו, ע"פ רוב הבעל לא יסרב ליתן גט לאשתו, וכל זמן שהאשה ובעלה דרים ביחד, דבר האישות אינו מוטל בספק, ע"כ.

ד) ועתה נבדוק נא את השוני והמרחק בין ההצעות. אני רואה בדברי המחבר ארבע הצעות ואף אחת לא ברורה בעיניו, הוא כותב הצעה אחרי הצעה, אחרי כל האריכות בבירור הענינים שמותר לעשות תנאי בקדושין, אבל מה שנוגע לעיקר הדבר אין המחבר מציע הצעה ברורה ומפורטת איך לכתוב לשון התנאי, במלים ברורות וגלויות שכל בן אדם יבינם ובמה יהי' שונה מהתנאי שהציעו בצרפת ואסרוהו, את זה אין אנו מוצאים בדבריו, ונמצא שלמעשה לא מציע דבר ברור. והוא בעצמו מבאר טעמו של דבר, וז"ל בדף ב: אין רצוננו להציע כאן מה שצריך להיות צורת התנאי כזה בדיוק וכו' אם נמצא שיש מקום לתנאי כזה (הצעה ראשונה שהעתיקתי לעיל) אז יהיה אפשר לטכס עצה איך להגדיר את עצם צורת התנאי להלכה ולמעשה, באופן שלא נכשל חו"ח בעניני א"א, אמנם אין זה מתפקידנו, שאנחנו לא באנו להורות הלכה למעשה רק לברר בעזה"י עכ"ל. עוד כתב בעצמו ששאלת בית דין שהוא מזכיר, היא חשובה, אלא מכיון שאין זה מעין בירור הלכה אלא פרט של מעשה ב"ד לא הזכרתי פרט זה, עכ"ל. וזוהי תשובה של מה בכך, הרי כל מלה שבתנאי היא חשובה יותר מכמה פלפולים שאינם גוגעים ישר להלכה.

במלים אחרות, המחבר כותב שאין רצונו ואין תפקידו להציע תנאי מדויק — לפנינו הודאת בעל דין עצמו שבנוגע להנקודה העיקרית בעצם השאלה איך לסדר תנאי אין לו מה להגיד דבר ברור, והוא מהסס ופוסח מהצעה להצעה (הוא כותב ד' הצעות של תנאי).

ונראה נא מה היתה הצעת פריז ומה המה הצעותיו:

ה) הצעת תנאי בקידושין של רבני צרפת שכל גדולי ישראל אסרום: בשנת תרמ"ד יצא מיכאל ווייל בפריז להתיר גט ערכאות במקום גט כדת מו"י, וכן להשתמש בהפקעת קידושין, ודחו דבריו והראו לו טעותו, ואחר שהלך לעולמו נשתקע הדבר, ובשנת תרנ"ג שוב יצאו רבנים בהצעה לקדושין על תנאי,

והרב הכולל לצרפת אליעזר איזדאר כותב בדף 2 מספר „אין תנאי בנישואין“, וז"ל: בהשאלה אשר אנחנו עוסקים בה, היינו מה לעשות באיש אשר ימאן לתת גט פטורין לאשתו בשום אופן (אחר שנפרדו בבית המשפט), ואיך שפטו הרבנים כו' אם הבעל מונע מאשתו גט ואיך היא הלכה למעשה, ע"כ. א"כ עיקר ההצעה לעשות תנאי בקדושין הי' מפורש שמדובר בזמן שהבעל לא רוצה בשום אופן לתת גט, ועל זה כתבו ודנו כל הרבנים ולא על ההצעה הראשונה. בדף 12 מביאים הרבנים וויסקופף וליבצקי ההצעה של רבני צרפת: הרי את מקודשת לי באם ששופטי הממשלה יגרשו אותי ולא אתן לך גט כריתות לא יחולו הקידושין. וע"ז כתב הרב ר' יצחק אלחנן לאיסור.

ובתוך דבריהם כותבים: אפילו אם תתנה היא „הריני מקודשת לך באופן שאם הממשלה תגרש אותנו ולא תתן לי גט כדת לא יחולו הקדושין“ כו' הוה מתנה עמש"כ בתורה.

ובאת"ב דף כ"ה מביא הנוסח: בשעת הקדושין יאמר שמקדשה על תנאי שאם שופטי הערכאות של המדינה יבטלו מסירות האישות בין הזוג ע"פ המדינה ונמוסיה, ולא יאבה הבעל אח"כ ליתן גט פטור לאשתו כדת תוה"ק, יהיה בכחו של המורה דת להתיר האשה מכבלי העיגון, ע"כ.

בדף י' מובא מתחלה הצעת ווייל ואח"כ הצעה האחרונה, הרי את מקודשת לי על תנאי זה דאם יאמר היושב על מדין מחוקי המלכות כי תהיי מגורשת ממני ואני לא אתן לך גט כריתות כדמו"י או לא יחולו הקידושין למפרע ותצאי כפנויה ותנשאי לאחר בלי גט. וכן הביאו נוסח פריז הג"ל הרבה רבנים במכתביהם בחוברת את"ב בדף יב, דף 24, דף 34, דף יח, דף כ. ואף אלה שכתבו סתם נגד תנאי בקידושין, הכוונה לתנאי הג"ל באם לא ירצה הבעל לתת גט לאשתו ולא פירשו להדיא מפני שהדברים ידועים ומפורסמים שמדברים מתנאי כזה כמפורש לעיל.

ו) הצעת המחבר בראש דבריו וז"ל בדף ב: א) נעיין למשל בתנאי מעין זה: האשה מתנה שאם שנתיים לאחר שיופר הנשואין ע"פ חוקים אזרחיים, והבעל יסרב לתת גט לאשתו, וישא אשה אחרת בלי המ"ר, או שאם ידרוש ממון בעד נתינת הגט, הקדושין יהי' בטלין למפרע, עכ"ל.

והנה התנאי שמציע בראש דבריו הרי הוא ממש כהתנאי של צרפת, לא רחוק מזרח ממערב אלא תואמים. המחבר כותב „אם ידרוש ממון“, וזו הוספה שלא לצורך כי ההצעה הצרפתית שהיא בלשון סתם שאם לא ירצה לתת גט, היא יותר מדויקת, שהיא כוללת כל הסיבות, כגון אם הוא מסרב לתת גט מסיבות דתיות וכדו'. אבל עצם התנאי הוא דומה ממש לתנאי הצרפתי. ואני תמה איך כותב בעמוד ס"ו (העתקתי דבריו לעיל אות ג) להשיב על דברי

הגרמ"ש בזה"ל: במה דברים אמורים באותו תנאי שבצרפת, אמנם גם הם אינם נוגעים בענינינו, שהרי התנאי בנידון דידן תלוי במעשה, באם יתן גט או לא יתן, וזה תנאי בענין אחד וכו' אבל בצרפת התנאי היה תלוי רק ברצון השופט, כמו שיחליט השופט לפי מה שבלבו ולא בשום מעשה דזה הוה בגדר של ברירה עכ"ל. וכ"כ בדף נ"ז: התנאי שהציעו רבני צרפת היה ע"מ שאם הנשוואין יפורו בערכאותיהם לפי חוקי המדינה או הקידושין יהיו בטלין למפרע. תימה איך אפשר לכתוב דברים כאלה, ולא ראה שמפורש להיפך כמו שהעתקתי לשונם לעיל, שגם בהצעת צרפת דברו באופן כזה שאם יתן גט הקדושין קיימים והביטול הוא רק אם מסרב לתת גט.

ב. בעמוד ג"ח, כותב את התנאי בסגנון אחר לגמרי: רק אם יסרב הבעל ליתן גט וע"פ בית דין צדק, מן הראוי הוא שיגרש את אשתו ע"י גט פטורין, או יהיו הקדושין בטלין למפרע, ע"כ. תנאי זה, הוא חידושו והצעתו של הרב עוזיאל בשו"ת אהע"ז, ואחרים דחו דבריו והוא בעצמו חזר בו.

ג. עוד כותב: נעיין למשל בתנאי מעין זה, חיי האישות הופרו בין האיש והאשה ע"פ חוקים אזרחיים של איזו מדינה והבעל מסרב לתת גט פטורין לאשתו וכו', ומתנהג כנגדה באופן המתנגד לעקרי מוסר היהדות והנהגתו זו נתבררה ע"פ ב"ד הנאמן שיש לסמוך עליו כו' הקדושין יהיו בטלין למפרע וכו'. הנה נוסח זה בעקרו הוא כתנאי הצרפתי וכהצעתו הראשונה, אלא שהוסיף את המלים, "מתנהג כנגדה באופן המתנגד לעקרי מוסר היהדות", וכפשוטו כוונת משפט זה, שבזה שהבעל מסרב לתת גט לאשתו אחרי שכבר נתפרדו בבית המשפט, הוא מתנהג באופן המתנגד לעקרי מוסר היהדות, ואם הדבר נתברר שכן הוא, הקדושין בטלין למפרע, ואם לזה התכווין המחבר למה לו להוסיף מלים מעורפלות, "עקרי מוסר היהדות", הלא בזה שנתפרדו זה מזה ואינם גרים ביחד והבעל רוצה לעגן אותה, ולא לתת לה גט, הרי הוא עובר על דיני התורה, ומה חידש בהוספת המלים, "עקרי מוסר היהדות", ואם במקרה שהאשה הגישה משפט ובית המשפט פסק להפרידם והבעל אומר שאינו רוצה לגרשה רק לגור אתה, א"כ הלא יתכן שיתברר בב"ד שהוא אינו מתנהג בניגוד לחוקי התורה, א"כ מה שייך כאן, "עקרי מוסר היהדות".

ד. עוד מציע בספרו תנאי זה בנוסח אחר לגמרי, וז"ל: הנה לא באנו להגין בעד אותו התנאי של רבני צרפת כו', ושוב כותב: אבל בנידון דידן האם נחוש שבכדי להחליף את נשותיהן תחלה יעשו הפרת הנשוואין ע"פ חוקי המדינה, ואח"כ ילכו אל הבית דין, והבית דין יבדקו את הענין ויבחינו שעל פי נימוסי היהדות מכיון שהבעל אינו רוצה באשתו ואינו מתנהג עמה כשורה מן הראוי שיפטר ע"י גט כדמו"י, ואם הבעל לא יסכים או יבטלו הקדושין

למפרע, ע"כ. הוסיף פרט חדש: ואח"כ ילכו אל הב"ד כו', האם זה הוא בכלל התנאי, ומה יהיה אם יסרב ללכת לבית דין כלל, ומה הפירוש יבחינו על פי „נימוסי היהדות“, אולי יכול המחבר לפרש לנו כיצד אפשר להגדיר „נימוסי היהדות“ בדבר הנוגע להל' גיטין. — יש ביטוי בחז"ל במדרש במדב"ר פי"ח: אמר לו בדרכי הגוים יש נימוסין הרבה וכומרין הרבה כו' ואנו אין לנו אלא ה' אחד ותורה אחת ומשפט אחד, ע"כ. ובתו"כ פ' אחרי מות ט, יג איתא: ומה ת"ל ובחוקותיהם לא תלכו, שלא תלכו בנימוסות שלהם. ולרוב משתמשין במלה נימוסים, לחוקים ומנהגים הקבועים על ידי בני אדם, ויש דתות נמוסיות לעומת דת משה וישראל שהיא אלהית.

גם על הביטוי „שלא כשורה“, אני קורא לשון הירושלמי יבמות פי"ג ה"א: אילו העושה דבר שלא כשורה שמא מתירין ערוה שלו. הגם שפה המדובר בתנאי, אבל הביטוי „שלא כשורה“, אינו מבטא כלום ואינו מובן, אחרי שכבר נתפרדו זה מזה, א"כ הדבר היחידי שאנו דנין עליו, הוא, שאינו רוצה לתת גט ורוצה לעגן את אשתו, ולפי לשון התנאי הוא ענין אחר לגמרי שהב"ד צריך לדון מחדש על עצם טענות שבין איש לאשתו אם הוא חייב לתת גט לאשתו או לא, א"כ בית דין של ישראל צריך לדון ע"פ דין הש"ע מתי צריך לגרש ולא על פי נימוסים, ומוסר היהדות, וזהו כהצעת הרב עזיאל שיסכימו על בית דין ידוע שידונו על הענין, והדבר גדחה מכמה טעמים, אבל סתם ב"ד שידון על פי „נימוסים“ והנהגה „כשורה“ לא שמענו מה זה. ובדרך כלל הרי הדבר הראשון בתנאי שהדברים יהיו ברורים ומובנים לכל, ובפרט תנאי שמציעים בשביל כלל ישראל להתיר אשת איש, והדברים צריכים שיהיו מובנים אף לאנשים הרחוקים מדיני התורה, ואח"כ יש לעיין עוד אם הדברים מתאימים עם ההלכות של תנאים שקבעו חז"ל בדיני תנאי, והנוסחאות הנ"ל הם כל כך מעורפלים שאין להבינם כלל. יש אנשים שלדידם — לעבור על כל דיני התורה לחלל שבת וכדומה — אין זה אצלם בכלל „עקרי מוסר היהדות“ ו„נימוסי היהדות“, רק מה שנוגע לבין אדם לחבירו, ואיך אפשר להעלות על הדעת שב"ד מובהק יכניס נוסחאות מוזרות כאלה בגט.

ה. והנה במכתבו האחרון שוב חוזר המחבר מהצעה זו וז"ל: ולפי התנאי שלי ביטול התנאי אינו תלוי כלל בדעת השופט אלא באם — אחר הפרדת חיי האישות בבית משפטיהם — הבעל בהתנהגותו כלפי אשתו יעבור על תקנת חז"ל למשל על חר"ג או על עקרי מוסר היהדות או יבטלו הקדושין, לפי הרב עזיאל התנאי תולה ברצון ב"ד ודומה להא דע"מ שירצה אבא (ויש חשש של ברירה כמ"ש הגרמ"ש), בתנאי שלי, התנאי אינו תלוי כלל ברצון ב"ד אלא בהתנהגותו של הבעל ובמוסר היהדות שיסודותיו קבועים וידועים

בשעת התנות התנאי וכו' תפקידו של הב"ד כו' המה רק מעידים כו', עכ"ל: חוזר ממה שכתב לעיל: הב"ד יבדקו את הענין ויבחינו כו' ואינו מתנהג עמה כשורה מן הראוי שיפטרה בגט, פשוטן של דברים הם שהדבר תלוי בב"ד. בכל אופן שהוא גם לפי הצעתו האחרונה, לא אוכל להבין המלים, "או על עקרי מוסר היהדות", הרי האמת הברורה והפשוטה היא שאין כאן רק כוונה אחת, והיא: שבאם הבעל לא ירצה לגרש מאיזה טעם שיהי, הקדושין יהי בטלין למפרע, וזוהי הרי ההצעה הצרפתית, א"כ מה מוסיף ומחדש בזה שמסתיר הדברים תחת המלים, "עובר על עקרי מוסר היהדות", מלים שמעוררות ספיקות ופקפוקים, וגרועים יותר מהתנאי של צרפת.

בקיצור המחבר לא מציע שום דבר חדש נוסף על מה שהציע הרב עוזיאל, ומה שהציעו בפריז, וגדולי ישראל אסרו אותה בהחלט.

הארכתי להראות שבנקודה העקרית הנוגעת למעשה בהצעת תנאי, ואיך יהי התנאי בלשון ברורה ופשוטה ומובנת לבני אדם לא הציע מאומה, אלא כותב כמסתפק וכמחפש, בסגנון, "נעיין למשל".

אמנם לעצם הדברים אין שום נ"מ כלל וכלל בכל הנ"ל, כי אפילו אם הי' עולה בידו להציע תנאי שיהי' באמת רחוק מהצעת פריז, "כרחוק מזרח ממערב" (מה שאין במציאות כלל) אין שום נ"מ כחוט השערה, מפני שגדולי ישראל אסרו כל התנאים שיהיו, והחליטו שבשום אופן שבעולם א"א לתקן תקנה כללית שאפשר להתיר אשת איש לעלמא בלי גט. לדבריהם חס מלהזכיר תנאי בנשואין בתור תקנה כללית (ורק במקרים בודדים), ולפני שלשים שנה אסרו אפילו גט ע"י שליח אם זה נעשה בשעת הקידושין.

(ז) וביחוד יש להתפלא איך זה מעלים המחבר לגמרי, את העובדא שלפני שלשים שנה שוב יצאו כל גדולי ישראל שבדור, בחתימת יותר מאלף רבנים שאסרו, והטילו חרם על מי שירצה לפרוץ הגדר להנהיג תיקון גט ע"י שליח, וכללו באיסור וחרם זה גם הצעת תיקון של תנאי בקידושין, הרי זה דבר מפורסם בארצות הברית כמו שגדפס בקונטרס יכתב לדור אחרון. והגרי"י וויינבערג (שליט"א) [וצ"ל] שכתב הסכמה לספרו כותב לי בזה הלשון: בשעה שכתבתי מכתבי זה (כלומר ההסכמה) לא ידעתי שכבר שקלו ופרו בזה באמריקה, וכבר נלחמו זה בזה הרבנים החרדים והרבנים הקונסרבטיבים, וכבר הוציאו ספרים, ספר לשאלת הענונה מאת הרב ל. עפשטיין, ונגדו ספר לדור אחרון מאת אגודת הרבנים. ראיתי רק את הספר לשאלת הענונה ולא את הספר לדור אחרון, ותמה אני על הרב... שהוא בודאי ידע מהספרים הנ"ל שהבניסני לתוך מערבולת זו, ואני לחולשתי הגדולה איני מוכשר כלל לדון בשאלה חמורה זו העומדת ברומו של עולמנו, ומתחרט אני שכתבתי מכתב זה,

עכ"ל. הרי שעובדא זו שנודעה לו אחרי כתיבת מכתבו הביאה אותו לכתוב שמתחרט על כתיבתו, אע"פ שמסכים לפרסם את החומר.

(ח) הרב הג' ר' אלי' הענקין שליט"א כתב ג"כ הצעה לתת גט כשיתגרשו בערכאות וצירף לזה גם תנאי בקדושין אולי יועיל, וכשנדפס ספר „אין תנאי בנשואין“ וראה שכל גדולי הדור פסקו שאין תנאי בנשואין כתב: חזרתי בי „כי אפילו גדול שבגדולים צריך לבטל דעתו אל הרוב ובאם לאו הוא זקן ממרא וכ"ש „ננסים“ כמונו“. וכן כתבו רבני קנסטנטינופיל שמשכו ידיהם מהצעתם, וכן שארי המציעים העומדים על בסיס התורה והיראה, ואמנם כשעיינתי בענין זה מצאתי שאין תנאי בנשואין היא הלכה ברורה נשענת על יסודות חזקים בל ימוטו כו' עכ"ל.

הנה לפנינו גאון וצדיק שהציע בעצמו תיקון, לא סתם תנאי בקדושין, אלא תיקון לעשות שליח לתת גט לאשה בזמן שבית המשפט יפרידם, ונוסף לזה גם תנאי בקדושין, וכיון שראה הקונטרס „אין תנאי בנשואין“, חזר בו, ולא הביט על כבודו, אלא כאיש שהאמת נר לרגליו, ואומר: דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי, וכותב אפילו גדול שבגדולים וכו' וכ"ש ננסים כמונו, ובאם לאו הוא זקן ממרא.

הדברים ברורים שאף אם נימא שאפשר לעשות על פי הלכה תנאי בקדושין, אם יבואו כל גאוני עולם ויאמרו שהלכה זו נאמרה רק במקרים בודדים, למי שיש לו אח מומר וכדומה, אבל חס ושלום להנהיג תיקון כזה בשביל כלל ישראל שבזה אנו מהרסים בידינו גדרי קדושת אישות בישראל ונמצא הממזרות רבה. זהו פסק הלכה שכל אחד מישראל מצווה לשמוע, וצדק הרב הענקין במה שכתב שהחולק עליהם ואינו חוזר מדבריו הוא זקן ממרא.

(ט) המחבר הנ"ל כותב במכתבו על דברי הרב הענקין שליט"א וז"ל: את דברי הרב הענקין קראתי ב„נועם“, לא הזכרתים, מפני שגם שם ראיתי חוסר של הבנה ברורה של היסודות, אין להסכמת כל הרבנים שום שייכות לשאלת קדושין על תנאי, אם על פי דין אפשר להתנות תנאי מסוים — אפשר, ואם אי אפשר — אי אפשר, ואז הסכמת כל גאוני עולם לא תועיל ולא כלום, ענין של הסכמת הרבנים של מדינה כולה או של כל הארצות נוגע רק אל השאלה של הפקעת קדושין, על זה כתבתי פסק מיוחד וביררתי שהקידושין על תנאי בלחוד והפקעת קדושין לחוד, ובקשר להפקעת קדושין דנתי גם על חשיבות הסכמת כל הרבנים, הראתי את המקורות וביררתי את היסודות באופן שלא עשה שום אדם מקודם עכ"ל. אינני יודע מה לדון על דברים הנ"ל איך לא הביז הדברים הפשוטים של הרב הענקין, ומערב כאן ענין של הפקעת קדושין. הרב הענקין אומר מי שבא להציע קדושין על תנאי וחולק על כל גאוני

עולם שאסרו הוא בגדר זקן ממרא, א"כ מה זה שכותב על כך המחבר: אין להסכמת כל הרבנים שום שייכות לשאלת קדושין על תנאי כו', ואז הסכמת כל גאוני עולם לא תועיל כלום". בוודאי ובוודאי שיש להם לכלל הרבנים שייכות לשאלת קדושין על תנאי, ואם כל הרבנים גדולי ישראל אסרו קידושין על תנאי אפילו אם על פי דין אפשר לעשות כן, — החולק עליהם יש לו דין זקן ממרא והסכמת כל גאוני עולם תועיל לעשותו זקן ממרא, ומה מערב כאן ענין של תנאי בקידושין והפקעת קידושין, הרי הרב הענקין מדבר מדין זקן ממרא.

אבל הרב הענקין משתמש בסגנון של רוח נמוכה ונפש שפלה ויודע לומר „חזרתי ב"י אנו „ננסים" נגד גאוני עולם שאסרו, וכמו שאמרו חז"ל: אם הראשונים כמלאכים כו' ו"מ שהדמיון לחמורים ר"ל שההבדל בינינו והראשונים הוא באיכות ולא בכמות, כלומר המה מין אחר לגמרי וא"א להתדמות להם. ויש להוסיף הסבר עפ"מ"ש רש"י בבא בתרא י"ב: והרמב"ן שם מוסיף: יודעים האמת ברוח הקדש שבקרבתם, ולכן אין ל„ננסים" כמונו שום ערך נגד הראשונים, ואותו היחס צריך להיות לפסק דינו של גדולי עולם ארזי הלבנון גאוני הדור הקודם. „דעת התורה" שלהם היא הקובעת ומכריעה בשביל הכלל ישראל... וזוהי הלכה מפורשת ברמב"ם בפ"א מהל' ממרים הלכה ב': כל מי שאינו עושה כהוראתן (ב"ד הגדול בירושלים) עובר בל"ת שנאמר לא תסור וכו' ואחד דברים שעשאוים סייג לתורה ולפי מה שהשעה צריכה והן הגזרות והתקנות והמנהגות, כל אחד ואחד מאלו השלשה דברים מ"ע לשמוע להן והעובר על כל אחד מהן עובר בל"ת, ע"כ.

ובפ"ב שם לענין שאין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד אלא א"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, כתב הרמב"ם שם בהלכה ג': במה דברים אמורים בדברים שלא אסרו אותן כדי לעשות סייג לתורה אלא כשאר דיני תורה, אבל דברים שראו ב"ד לגזור ולאסרן לעשות סייג, ופשט איסורו בכל ישראל אין ב"ד גדול אחר יכול לעקרן ולהתירן אפילו היה גדול מן הראשונים, ע"כ. עיין במפרשים המקורות לזה. למדין אנו שדבר שאסרו חכמים משום גזירה וסייג לתורה יש לו יותר תוקף מלדבר שלמדו מאחת המדות שהתורה נדרשת. א"כ הסכמת כל גדולי הדור (שהם בבחינת סנהדרין בזה"ו, כמו שבארתי במק"א עפ"ד הרמב"ם לענין קביעת יו"ט בזה"ו, ראה תו"ש ח"י"ג), שאסרו לעשות תנאי כללי בקדושין משום גזרה וסייג לתורה, שהדבר יביא לידי תקלות ופריצות באיסור אשת איש, כמו שהאריכו בדבריהם, יש לה תוקף כדין תורה. ולא עוד אלא שאפילו ב"ד אחר הגדול ממנו אינו יכול לבטל דבריהם.

(י) המחבר כותב בדף הראשון מספרו: עובדא היא שהרבה פעמים

קדושין ונשואים שנעשו כדמו"י, מופרים בערכאותיהם לפי החוקים האזרחיים של המדינות, בעו"ה מעשים הם כמעט יום יום שהבעל מסרב לפטור את אשתו בגט פיטורין מטעם איזה קטטה שביניהם או משום חימוד ממון שרוצה שישלמו לו בעד הגט, או סתם משום שהוא איננו מקבל עליו עוד את עול התורה בחיי אישות, ואין זו רק שאלה של בנות ישראל יושבות אלמנות חיות, אלא שהרבה פעמים אינן יכולות לעמוד בנסיון ונישאות לאחר זמן ואפילו ליהודים ע"פ מנהגיהם של „המתקנים“ [הריפורמים] שע"פ רוב אינם דורשים גט פיטורין לסדר קידושין בכגון זה, ודאי שאנו מחוייבים למצוא פתרון לבעיה חמורה זו כו', אמנם בעו"ה יום יום המצב הולך וגרוע, ובעיות חמורות שהדורות הקודמים לא ניסו בהן חודרות תחת יסודות חיי האישות בישראל ומסכנות אותן, ולמען ד' ולמען קדושת עם ישראל מחוייבים אנו להתיישב בדבר בימים אלה מחדש לפי חומר הבעי' של ימינו אנו, ולפי המצב הנוכחי בדורנו, ואולי בחסדי ה' נמצא תרופה, עכ"ל.

עוד כתב שם בעמוד ס"ט: גם אין לטעון בזמננו אנו כמו שטענו רבני אונגריא ושאר רבנים בשעתם [ר' אתב"נ ט"ז ע"ב, וכ"ה ע"א וע"ב] שאין מוטל עלינו לתקן תקנות בשביל רשעים, או: מוטב שיעברו היחידים על איסור סקילה בא"א אף כי ירבו ח"ו ממזרים בישראל, ממה שיעמדו בתי דינים בישראל לתקן היתר שיהי' גורם לעקירת דבר מן התורה, ראשית כל הם כתבו את זה משום שלפי דבריהם התנאי של רבני צרפת היה כנגד הדין, אמנם ביררנו והוכחנו שרחוקה היא הצעתנו כרחוק מזרח ממערב.

הגר"י וויינברג במכתבו בראש הספר התפעל כ"כ מהתיאור של המחבר והוסיף: ואילו היו אלה מקרים בודדים כמו בדור הקודם ג"כ היו צריכים לדון בכובד ראש לחפש תקנה לדור, עאכו"כ שהדבר הפך לתופעה המונית ר"ל, ומשפחות אלה שנטמעו מתערבות לעתים עם משפחות שנשמרו בקדושתן באין משים וגדול כח היצר והתשוקה להתחבר ע"י נישואין וכי' ע"כ. עוד כותב: והחידוש בדורנו הוא הפשיון והריבוי של הנגע הזה שהפך כבר לצרת רבים ולקלוקל הדור חו"ש ע"כ.

הנה כל התיאור הנ"ל איננו מתאים עם המציאות כפי מה שאמרו המומחים בדבר, המצב של היום הוא אותו המצב שהי' לפני שלשים שנה בשעה שיצאו גדולי הדור הרב ר' יוסף ראזין, הרב ר' חיים עוזר והרב רא"י הכהן קוק וכאלף רבנים מכל העולם וחתמו על איסור מוחלט לא רק על תנאי בקדושין, אלא אפילו נגד ההצעה לעשות שליח לגרש, ונוסף על זה הטילו רבני אמריקה חרם גמור על גטיונות של השמרנים, ורבני אמריקה ידעו היטב המצב, ומאז עד היום לא

גשתנה המצב לרעה באופן מכריע באוכלוסיה הכללית, ואילו בחוג של שומרי דת המצב ב"ה בענין זה השתפר.

כשקראתי הקטע הנ"ל לפני מנהל עניני גיטין באגודת הרבנים במשך תקופה ארוכה של שלשים שנה, אמר שאין הדברים הנ"ל מתאימים עם המציאות, כי אצל חוג היהודים הזקוקים לרב מדור הישן, ב"ה המצב השתפר הרבה והיום יש פחות מקרים כאלה שהבעל לא ירצה לתת גט, ולדעתו זה הוא הודות להחינוך שהשתפר במדה ידועה. ובמקרים כאלה שהבעל לא רוצה לתת גט סוף סוף משפיעים עליהם להתגרש ורק אחוז קטן מאד של נשים נשארו עגונות, וכשהזכרתי לפניו הענין של קדושין על תנאי, נשתומם, ואמר: חס מלהזכיר, זה עלול לגרום חורבן גמור בקדושת בית ישראל.

כשדברתי עם מנהל לשכת הגיטין של הסתדרות הרבנים הצהיר שיותר משמונים אחוז מבין היהודים המתגרשים בבתי המשפט, אין הצדדים המתדיינים מעוניינים כלל בגט עברי, רק אחוז קטן ישנן שהנשים רוצות או מרוצות לקחת גט, ע"פ השפעת הוריהם, אבל כשיש להם קשיים מהבעל, נישאות בלי גט כלל, במשך השנה האחרונה הי' להם שלשים מקרים כאלה ועגונות מסוג זה יש רק מעט מזעיר, אלה הנשים בדרך כלל לא יודעות ולא מבינות חומר האיסור, כי אצלם העיקר הוא בית המשפט ולא יותר, ולהסביר להן את הענין של תנאי בקידושין, כמעט שאי אפשר כי זה נראה אצלן כחוכא וטלולא, ובוודאי מחלה ומחלה על התנאי כי אין זה תופס מקום כלל אצלה. [המכה הנוראה המחרבת את בית ישראל באופן גורא היא נשואי תערובות העושה שמות בבית ישראל, ואין עצה לזה רק להגדיל את החינוך הדתי ובוזה נוכל להציל את שארית ישראל].

ובנוגע להמצב של שמונים אחוז הנ"ל, ידוע שיש שיטה אחת מגדולי הרבנים מדור האחרון שכיון שהקידושין שלהם בלי עדים כשרים, אין להם דין קדושין, ואינן זקוקות לגט [ויש חולקים וס"ל שצריכות גט, גם אני הבאתי ראיות לשיטת בעל צ"פ שצריכות גט, ראה מה שכתבתי בתו"ש ח"י"ז דף רנ. ובאוצר הפוסקים על אע"ז, ובס' סדר קדושין ונשואין לפריימן, בסוף הספר אסף כל השיטות בענין זה].

והנה המחבר בספרו: תנאי בנישואין הרי הוא רוצה לתקן בתיקונו גם חוג הרפורמים כמ"ש לעיל, כנראה שלא ידע כלל מהמצב הנ"ל שהרי הוא כותב בדף ס"ה, ובדף ע"ח: אות ג', "שעל פי רוב הבעל נותן גט לאשתו" כמו שהבאתי לעיל לשונו מספרו דף ע"ו. ולא ידע כלל שהמציאות הוא ההיפך ממש, לא רק הרוב אלא רובם ככולם לא נוהגים כלל וכלל לתת גט עברי כשר, א"כ איזה תיקון הוא בשבילם וכי הם ישמעו לתיקונים של רבנים הרי אצלם

תנאי כזה הוא כחוכא וטלולא, וכן הוא המצב אפילו אצל המיעוט המרוצות לקחת גט אבל כשיש להם קשיים כל שהם נישאות בלי גט כדמו"י, א"כ התיקון הוא רק אצל המיעוט של שומרי מצוות, אצלם אין כאן „תופעה המונית“ ולא „צרת רבים“ אלא מקרים בודדים כמו בדור הקודם, ואין כאן בעיות חמורות „שהדורות הקודמים לא ניסו בהן“, אלה הם דברי גוזמא בעלמא, אבל למעשה לעצם התיקון, שריר וקיים הפסק של גדולי הדורות שח"ו להנהיג חדשות לסכן את קדושת שארית ישראל הקיים השומר תורה ומצוות ולסתור חומת קדושת בית ישראל של דורנו בשביל דמיונות להציל מקרים שיהי' בדור הבא.

יא) כבר נתבאר לעיל שבין גדולי העולם שאסרו תנאי בקידושין היו כאלה שלא נכנסו כלל לפלפל בגדרי ההלכה שכבר הלכו בה גמושות ואין כאן שום צורך להיכנס לפלפל אפילו בפלפלת כל שהוא בנוגע לנקודות שונות בהלכה זו, כי אין זה משנה כמלא נימא את ההצעה למעשה, אלא היסוד העקרי בענין זה שדעת התורה של גדולי ישראל, שתיקון כזה יכול להחריב את קדושת בית ישראל ולהרבות ממזרים בישראל, והרבה טעמים וחששות נאמרו בזה (ראה בנועם ח"א עמ' ס"ב שפורטו כארבעים חששות נגד תיקון תנאי כזה). ויש להעיר, שאחד מהטעמים ההגיוניים והחזקים ביותר נגד התיקון של תנאי בקידושין כתב הרב ד"ר דוד צבי האפמאן ז"ל, אדם שידע היטב המצב בזמנו באשכנז, ודבריו מאירים וקולעים אל המטרה גם בזמננו באמריקא ושקולים נגד כמה חששות אחרים. וז"ל הרב האפמאן ז"ל בסוף תשובתו: עוד אחת אדבר והיא דבר גדול אצלי, הנה ידוע שכבר קמו רעפארמער כופרים ובטלו החליצה מכל וכל, וגם מסדרים חופה וקדושין לאשה הניתרת ע"פ ערכאות ולא חשו כלום לדת משה וישראל, ועתה אם הרבנים הרוצים להתנהג ע"פ הדין של תורה יחקו את המינים האלה לבטל תורת גיטין וחליצה ע"י קדושין על תנאי, אף לו יהא שהוא געשה בדרך היתר, מ"מ מה יאמרו המינים הנ"ל: הן אלה האדוקים עוד בדין התורה, כבר הודו שחקותיהם לא טובים, ושאינן רוח העת נוחה מהן, ומה שאנחנו בטלנו בדרך ישרה ופשוטה, הן הם בטלו בדרך עקלתון בעקיפין ובהערמות! ואנן מה נעני אבתריהון? וכי יש לנו ח"י חלול השם גדול מזה!?! אשר ע"כ לפי ענ"ד אין לתקן בשום אופן שיהי' כל קדושין על תנאי, עכ"ל. (את"ב צד 18). והדברים ראויין למי שאמרן. ואם הדברים נאמרו אז לפני ששים שנה, על אחת כמה וכמה בימינו אנו, תיכף יפרסמו הדברים שהרבנים האורתודוקסים התירו אשה לשוק על יסוד גרושי ערכאות, ומה שסדרו תנאי בקדושין אלה המה דברים שאינם מבינים ולא מתקבלים על לבם של סתם בני אדם, וחושבים זאת לערמה, ובזה ישפיעו על קהל נשים שעדיין שמרו מצות גירושין כדין וכדת ישראל, וכשישמעו שכבר בטלו הצורך של גט,

גם הנשים שאינן נישאות ע"י תנאי בקידושין ימנעו מלקבל גט, וצדקו דברי הב"ד של הרבנים בלונדון בראשותו של ר"ג אדלר, כי מספר הקלקולים אשר יצא מזה יהי יותר גדול מהתיקונים, וההפסד מרובה על השכר (את"ב דף ח). וכעין זה כתב במשפטי עזריאל חאה"ע סי' מד (דף קל"ב): סובר אני לומר שאין זו תקנה אלא תקלה, לפי שעל ידי כך נועיל רק להתיר עגונות אחדות אבל לעומת זאת גרבה מאד מספר העזובות ומתירים לבגוד בנשותיהם בהיתר ובגלוי, ולעזובן בשאט הנפש ובהיתר גמור מבלי שירגישו שום בושא ומוסר כליות כמו שנתבאר, ע"כ.

(יב) עוד טעם שני כתב הרב ד"ר דוד צבי האפמאן ז"ל שהרבה רבנים אחריו כווננו אליו, וז"ל: אך כל רואה יבין וישכיל כמה דקדוקים יש בקדושין על תנאי וכמה זהירות צריך לזה שיהי התנאי קיים לבטל הקדושין, ואם יודמן שנצטרך לעשות קדושין באופן זה, צריך להעשות ע"י רב גדול שהוא בקי היטב בכל הדינים השייכים לזה, ושהוא זהיר בתכלית הזהירות לתקן הכל כדין וכדת, אמנם בזמננו שסדור הקדושין מסור לכל רב צעיר לימים, קרוב לודאי שהקדושין על תנאי לא יסודרו ע"פ כל הדקדוקים שנתקנו ע"י גאוני ישראל. חוץ מזה, רוב פעמים אי אפשר בזמננו לסדר קדושין כאלה כראוי וכהגון, כאשר יראה הרואה בתשובות הנ"ל, התנאי לא יעשה ע"פ משפטי התנאים ובעת הנצרך, וע"פ הדין התנאי יהיה בטל ומעשה הקדושין קיים, והאשה הנשאת לאחר על סמך תנאי כזה — בניה ממזרים גמורים עכ"ל. וכן הגרא"י קוק ז"ל הדגיש טעם זה וכן כמה מגדולי ישראל.

המחבר הנ"ל משיב על זה בדברים של מה בכך שאפשר לתקן, ואין הדברים זקוקים לתשובה, כי כל היודע המצב בארה"ב בענינים אלה, יודע שאין זה דבר שאפשר לתקן כלל וכלל, ודברי הגדולים הם אמיתיים במאה אחוז.

(יג) סוף דבר: לפנינו עומדים כל גדולי ישראל מלפני ששים ולפני שלשים שנה, ועמהם כאלף וחמש מאות רבנים מכל העולם כולו, שאסרו בהחלט קדושין על תנאי באיזה תנאי שיהי, ור' מאיר שמחה ז"ל מוסיף אפילו „תנאים לאלפים“, וכל אשה הנישאת בלי גט כדמו"י היא אשת איש גמורה ובניה ממזרים (מלבד במקרים בודדים שהוזכרו בש"ע ואחרונים כשנעשו ע"י ב"ד מומחה), ופסק זה קבלו עליהם כלל ישראל שלא להנהיג תיקונים חדשים בסדר קדושין. ולכן אין מקום לעורר שוב את השאלה הנ"ל שכבר נתבררה ונפסקה ע"י כל גדולי ישראל, ואין להרהר אחריהם.